

נדרו של יעקב – הסיפור שמאחורי פרשיות ויצא-וישלה

הרב מנחם בן-יעקב - לפרשת וישלה תשע"ב

א. פתיחה

נעסוק היום בקורותיו של יעקב, וכיצד הם משתלשלים ומתחברים מפרשת ויצא לפרשת וישלה. נקדים כי רק לאחרונה ממש שמענו בכלי התקשורת ביקורת די קשה של היהודים הגרים בחו"ל, על שלאחרונה, יצא משרד החוץ בקמפיין המסביר מדוע לא כדאי להיות יהודי בגלות לאחר שקמה מדינת ישראל ומדוע מקומו של היהודי הינו בארץ ישראל – ולו לטובתו הפרטית. נתבונן פרשיות השבוע ונשאל כשאלת פתיחה: האם מצבו של יעקב בחרן לעומת מצבו בארץ ישראל הינו קמפיין חיובי עבור החיים בא"י? – כנראה שלא. כי אם נערוך השוואה בין שתי התקופות של יעקב נגיע לשאלה מדהימה

ב. יעקב בחרן

נתבונן בפרשת ויצא ונראה את יעקב שוהה בבית לבן, אמנם יעקב נרדף ע"י לבן, שבתחילה מנסה ל"חבקו ולנשקו", מחליף את נשיו, גוזל את רכושו, ומחליף את משכורתו עשרת מונים. אבל בעשרים השנים בהם שוהה יעקב כ"חצר" של לבן, מקים יעקב משפחה - נושא את בנותיו של לבן ומוליד 11 שבטים הם נעשים יחד עם בנימן לעם ישראל.

אמנם הוא עובד קשה "הייתי ביום ואכלני חורב וקרח בלילה ותידד שנתי מעיני" ואמנם בני לבן טוענים כי "מאשר לאבינו עשה יעקב את כל החיל הזה" ולבן מנסה להאשים את יעקב בגניבה, אך לבסוף יוצא יעקב ברכוש גדול. בדרכו לא"י על אף המפגש המורכב עם לבן הוא נפרד ממנו בטוב ואף זוכה לפגוש במחנניים מלאכי אלוקים.

ג. יעקב בארץ ישראל

ולעומת זאת כמה צרות יש ליעקב בארץ ישראל...

הוא עוד לא מספיק לחצות את מעבר הירדן במחנניים וכבר מבשרים לו שלוחיו שפגשו בעשיו, "וגם הולך לקראתך וארבע מאות איש עימו", יעקב מבין שעשיו עם צבאו מסודרים שורות שורות לקראת מגע מלחמתי עם יעקב ומשפחתו ומכין את עצמו לדורון, מלחמה ותפילה.

עוד לפני המפגש עם עשיו הוא פוגש את שרו של עשיו, ובמאבק לילי המסתיים בעלות השחר, שרו של עשיו אמנם מברכו ברכה עצומה ומוסיף לו את השם ישראל לאות "כי שרית עם אלוקים ועם אנשים ותוכל", אך גם ממפגש מרומם זה יעקב יוצא צולע על ירכו.

יעקב ממשיך בדרכו ולאחר המפגש עם עשיו הוא ממשיך אל העיר שכם, הוא קונה שם חלקת שדה ומנקודה זו נפתח משבר נוסף – "מעשה דינה"

ואולי, מעל הכל – בנוסעו בדרך אפרתה הוא שוכל את אשתו האהובה רחל ונאלץ לקברה שם במקום להיקבר עמה במערת המכפלה.

ד. נדר יעקב – הקוד הפנימי של פרשיות יעקב

מדוע הגיעו ליעקב כל הצרות האלו?

נפתח ונאמר שעד עכשיו ראינו שתי מסגרות – מסגרת של ויצא ומסגרת של וישלה, מסגרת בית לבן – בניה, ומסגרת ארץ ישראל – משברים.

אלא כהרגלנו עלינו לחפש בפרשיות השבוע את ה"קודים", את המילים המדוייקות המלוות את דברי התורה ודרכם לנסות להבין את המתרחש.

הקוד שלנו בפרשיות ויצא-וישלה הוא נדרו של יעקב: ואכן הוא משמש מעין מסגרת לשתי הפרשות יחדיו.

בתחילת פרשת ויצא לאחר החלום מקים יעקב מצבה "ויידר יעקב נדר לאמור: אם יהיה אלוהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנוכי הולך, ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלוהים, והאבן הזו אשר שמת מצבה תהיה בית אלוהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך"

יעקב נודר 'על העתיד', ולכן עלינו לשאול האם הנדר אכן חל, ואם כן האם יעקב ממהר לקיימו?

לכאורה נשאל שאלה המתבקשת האם אפשר שיעקב נודר על דבר שלא בא לעולם – הלכתית הוא לכאורה לא יכול לנדר לעשר דבר שלא בא לעולם, ולפי זה הנדר של יעקב כלל לא תופס.

לעומת זאת הקב"ה' מתייחס לנדר הזה כדבר שריר וקיים, כך גם נראה בדברי המלאך המתגלה אל יעקב טרם צאתו מבית לבן: "אנוכי האל בית אל אשר משחת לי מצבה אשר נדרת לי שם נדר, עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך" - התורה רואה את הנדר כשריר וקיים.

ה. האם אמנם טוב וראוי לנדור?

בתורה נאמר "כי תידור נדר... לא תאחר לשלמו... ועשית כאשר נדרת ל-ה' אלוקיך" – היינו יש להזדרז לקיים את הנדר. אולם בספר קוהלת אנו קוראים "טוב שלא תידור משתידור ולא תשלם" - כלומר הנדר הוא דבר בעייתי, שלילי! וכיצד יש להבין את הכפילות בפסוק – "טוב שלא תנדור" מ"לנדור ולא לשלם" – האם גם לנדור ולשלם זה לא טוב? בכך חלקו ר' יהודה ור' מאיר (כמובא במדרש תנחומא), וגם במסכת חולין דף ב'.. ר' יהודה אומר: תדור ותשלם משובח כנאמר בתהילים "נדרו ושלמו לה' אלוקיכם" ר' מאיר אומר: לא טוב לנדור כסברתו 'טוב משניהם מי שלא נודר כל עיקר – אלא מביא את כבשתו לעזרה ושוחטה'

מאידך, בפרשת חוקת לאחר מות אהרון כשתוקפים הכנענים יושבי ערד את בני ישראל, ובני ישראל משיבים מנלמה, הם נודרים נדר: "וידר ישראל נדר ל-ה' ויאמר, אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם" ומיד לאחר מכן "וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם את הם ואת עריהם, ויקרא שם המקום חרמה" אנו רואים שהתורה מתייחסת לנדר הזה ולנדר של יעקב ברצינות ובחוב, ואף במלחמת הכנעני מדגישה את קיום הנדר על ידי בני ישראל.

מוכחים אנו להבין כי לא מדובר פה על נדר רגיל (שעליו נחלקו ר' יהודה ור' מאיר) אלא שמדובר פה על עת צרה, ובעת צרה אומרת לנו התורה 'טוב לנדור!' וכך מובא בשולחן ערוך הלכות נדרים שבעת צרה מותר לנדור ולכן צריך לבאר כי מצד הלכות נדרים היה מותר ליעקב לנדור, גם על דבר שלא בא לעולם. אך בא המלאך בבית לבן ומזכיר ליעקב "אשר נדרת לי נדר" – 'יעקב, עליך למלא את הנדר' – האם יעקב מיד מקיים את הנדר? – לא! הוא משתהה ומאחר לקיימו ולכן 'נתבקרה פנקסו' (לשון מדרש תנחומא)

ו. מדוע נענש יעקב

אומר המדרש תנחומא (פרשת וישלח, ח' וכן מדרש ויקרא ל"ז)

"ואמר ר' ינאי... בא וראה כשהלך יעקב לארם נהריים מה כתיב שם?

'וידר יעקב נדר לאמור'- והשיבו על כל דבר ודבר - הלך ונתעשר ובא וישב לו. ולא שילם (יעקב) את נדרו.

הביא עליו את עשיו וביקש להרגו, ונטל ממנו כל אותו דורון עיזים מאתיים ולא הרגיש...

כיוון שלא הרגיש באת עליו צרת דינה...

כיוון שלא הרגיש באת עליו צרת רחל...

אמר הקב"ה עד מתי יהא הצדיק הזה לוקה ואינו מרגיש באיזה חטא לוקה? – הריני מודיעו, שנאמר "ויאמר אלוהים אל יעקב

קום עלה בית אל ושב שם"...

אמר לו הקב"ה לא הגיעו הצרות האלו אלא על שאחרת את נדרך,

אם מבקש אתה שלא יגע לך עוד צרה, קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאותו מקום שנדרת לי שם נדר"

יעקב מבין שמידת הדין מתוחה עליו ומיד יעקב עולה עם נשיו וילדיו לבית אל ועושה שם מזבח, כי יעקב מבין שהוא נדר נדר כהלכה אולם ההתאחרות לשלם את נדרו גרמה לו לכל הצרה הזו.

ז. האם נדר יעקב כדין?

לכאורה יעקב נדר על העתיד ולא על הקיים, והרי ידוע הוא שאדם לא מקדיש דבר שלא בא לעולם.

אלא שיש לחלק בין הקדש לנדר – הקדש הוא מול מציאות קיימת ונוצר איסור 'חפצא', אולם נדרו של יעקב הינו על האדם 'גברא'. ויעקב הרי גופו בעולם והנדר 'חובת הגברא' חל עליו.

הרמב"ם בהלכות ערכין פרק ששי מבאר "האומר: הרי עלי. מקבל אני עלי להקדישו" – הנדר חל ומתקיים! ועל אף שהנדר קדם

להופעת המציאות שבנדר הרי ברגע שתנאי הנדר כבר קים והופיע בעולם ולפיכך על האדם לקיימו.

לפיכך מובן כי גם נדרו של יעקב קיבל תוקף על אף שיעקב יוצא לחרן עם מקלו בלבד, כי נדרו של יעקב לא היה ביחס לחפצא אלא ביחס לגברא כנאמר בתורה "וידר... נדר".

וממילא מתברר שנדרו של יעקב שריר וקיים! ולהלן נבאר מדוע.

ח. הקב"ה מדקדק עם צדיקים

אומר המדרש תנחומא הנ"ל "מסייע ליה לרב שמואל בר נחמן, דאמר כל הנודר ואינו משלם גורם לאשתו שתמות שנאמר "אם אין לך לשלם למה ייקח משכבך מתחתיד"

ברגע שאני אומר " הנדר חל עליי" זה הופך לחובת גברא – ואדם שמקבל על עצמו לעשות דבר לעתיד זה כבר נהפך לחובת גברא מעתה ולכן עליו לשלם את נדרו מיד כשיכול. יעקב חייב את גופו בנדר "ושמרני בדרך אשר אנוכי הולך... והאבן הזאת ... עשר אעשרנו לך" והתחייבות כזו היא חלה גם לעתיד, ולכן יעקב מקבל תזכורת: " אשר נדרת לי שם נדר" – נדר מצד חובת הגברא.

כמו כן ניתן לדייק כי מידת הדין מתוחה על יעקב ונוכח זאת מן הכתוב:

בעת חלום הסולם: "והנה ה' מידת הרחמים (שם הויה)... והנה אנוכי עמך ושמרתך... "אולם לעומת זאת בחלומי בבית לבן "ויאמר אליי מלאך האלוהים" זו מידת הדין וכן בפעם השניה שהוא מקבל התזכורת בשכם נאמר לו "ויאמר אלוהים אל יעקב קום עלה בית אל" שוב הופעה של מידת הדין.

רואים בבירור שמשם הויה (מידת הרחמים) המתגלה בבית אל בתחילה, מתחיל הקב"ה להתגלות ליעקב במידת הדין (אלוהים) – היינו גם מתוך התגלות ה' ניתן לראות את מידת הדין המתוחה על יעקב.

יוצא מכאן שכל מי שנודר בעת צרה עליו לקיים את הנדר – וכן עליו למהר לקיים את הנדר, כי הקב"ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה ולכן ניתנו ליעקב שתי התראות בבית לבן ובשכם.

ויוצא מכאן כי אדם שהיה בצרה ונשבע להיטיב כאשר ייצא מהצרה עליו למהר לשלם את נדרו!

ט. ברכת השם ליעקב

רק לאחר שיעקב בונה את המזבחה וקורא למקום אל בית אל אז הוא זוכה לברכת ה' על הארץ ועל הזרע ועל שינוי שמו, ורק לאחר שיעקב מקיים את נדרו הקב"ה קובע את שמו החדש ומברכו:

"ויאמר לו אלוהים אני אל שדי פרה ורבה ומלכים מחלצין ייצאו, ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה"